

Izabela Szamrej-Baran

SYTUACJA RODZINNA A UBÓSTWO. MIĘDZYPOKOLENIOWE DZIEDZICZENIE NIERÓWNOŚCI W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

STRESZCZENIE

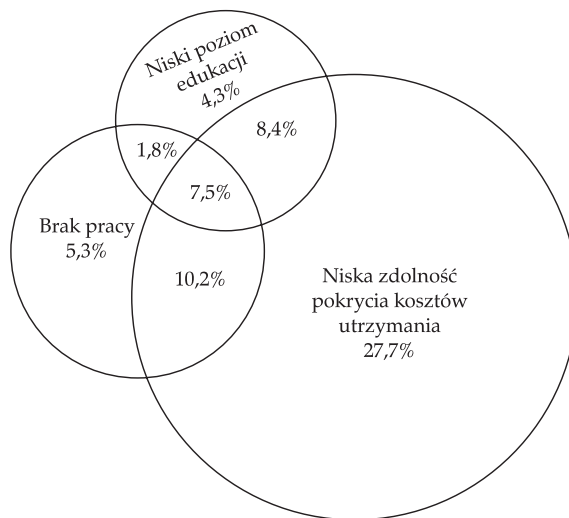
W artykule przedstawiono wyniki badania międzypokoleniowego dziedziczenia niekorzystnych sytuacji życiowych, które to badanie zostało przeprowadzone w 2011 r. jako moduł dodatkowy europejskiego badania warunków życia ludności. Transmisja nierówności dotyczyła: osiągnięć edukacyjnych, zdolności do pokrycia kosztów utrzymania oraz aktywności zawodowej przekazywanych między dwoma pokoleniami – z pokolenia rodziców na pokolenie dorosłych obecnie dzieci. Badanie dotyczyło wszystkich 28 krajów Unii Europejskiej, ale w artykule wyeksponowano przede wszystkim wyniki dla Polski na tle UE.

Słowa kluczowe: ubóstwo, międzypokoleniowa transmisja, poziom edukacji, aktywność zawodowa, zdolność do pokrycia kosztów utrzymania.

Wstęp

Jednym z celów strategii Europa 2020 na rzecz zatrudnienia i wzrostu gospodarczego jest redukcja liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln do 2020 r. Ubóstwo i wykluczenie społeczne to zjawiska wielowymiarowe, które są rezultatem nagromadzenia negatywnych czynników związanych zarówno z sytuacją ekonomiczno-społeczną, jak i z indywidualnymi czynnikami stojącymi po stronie człowieka, takimi jak poziom wykształcenia, zdrowie lub udział w życiu społecznym.

Analiza międzypokoleniowej transmisji niekorzystnych sytuacji życiowych¹ ma na celu zmierzenie zakresu przekazywania oraz trwałości poszczególnych czynników między dwoma pokoleniami – rodziców i dzieci. Do badanych czynników należą: utrwalenie niskiego poziomu wykształcenia, problemów z utrzymaniem się oraz niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym i przekazanie ich z pokolenia rodziców na pokolenie dzieci (rys. 1). Do celów analizy wykorzystano statystyki EUROSTATU dotyczące przekrojowych danych o dochodach i warunkach życia (EU-SILC²) pochodzące z modułu dodatkowego badania z 2011 r. Badanie to przeprowadzono w zasadzie po raz pierwszy – wcześniejsze badanie z 2005 r. nosiło nazwę międzypokoleniowe dziedziczenie biedy, ale nie obejmowało swym zakresem wszystkich obecnych państw UE i niestety nie ma danych dostępnych z tego badania. Badanie to będzie powtarzane, prawdopodobnie w 2019 roku [<https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2017-3807410en>, 2017].

Rysunek 1. Odsetek ludności dorosłej w wieku 25-29 lat w UE w 2011 roku

Źródło: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

¹ *Intergenerational transmission of disadvantages* – badanie Eurostatu dotyczące międzypokoleniowego dziedziczenia niekorzystnych sytuacji życiowych, lista zmiennych dostępna w Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 481/2010 z dnia 1 czerwca 2010 r.w sprawie wykonania rozporządzenia (WE) nr 1177/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącego statystyk Wspólnoty w sprawie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w odniesieniu do wykazu dodatkowych zmiennych obowiązkowych na 2011 r. odnoszących się do międzypokoleniowego dziedziczenia niekorzystnych sytuacji życiowych, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R0481&from=EN> dostęp 15.08.2017.

² Europejskie badanie warunków życia ludności (EU-SILC) stanowi punkt odniesienia dla porównywania statystyk dotyczących dystrybucji dochodów i integracji społecznej w Unii Europejskiej (UE)

³ Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ osoby niezaliczane do żadnego z badanych zjawisk nie są uwzględniane.

Analizy obejmowały dorosłych Europejczyków, którzy w momencie badania mieli 25–59 lat. Pytania odnoszące się do dzieciństwa dotyczyły okresu, w którym dorośli Ci mieli 14 lat. W 2011 roku ponad 65% dorosłych w wieku 25–59 lat, mieszkających w UE było dotkniętych przynajmniej jednym z problemów (rys. 1):

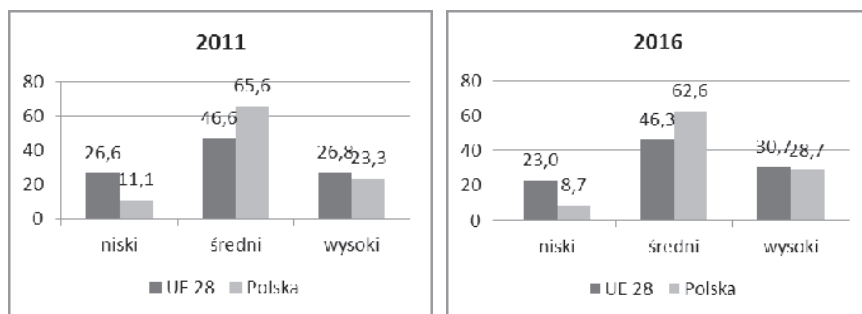
- brakiem pracy (*not at work* – wszyscy oprócz zatrudnionych i samozatrudnionych),
- niskim poziomem wykształcenia (poziom 0–2 wg ISCED 2011),
- niską zdolnością do pokrycia kosztów utrzymania (3 negatywne odpowiedzi na pytanie dotyczące zdolności do pokrycia kosztów utrzymania: „z dużą trudnością”, „z trudnością” oraz „z pewną trudnością”) [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R0481&from=EN>, 2017].

Z analizy rysunku 1 wynika, że 22% dorosłych Europejczyków miało w 2011 r. niskie wykształcenie, w tym 1,8% nie miało dodatkowo pracy, a 8,4% oprócz niskiego wykształcenia miało problemy z utrzymaniem się. Niskie wykształcenie oraz brak pracy miało 9,3% (7,5%+1,8%) mieszkańców UE w wieku 25–59 lat, a 15,9% ma niskie wykształcenie oraz niską zdolność do utrzymania się. 7,5% dorosłych w UE było dotkniętych wszystkimi problemami razem.

1. Poziom wykształcenia

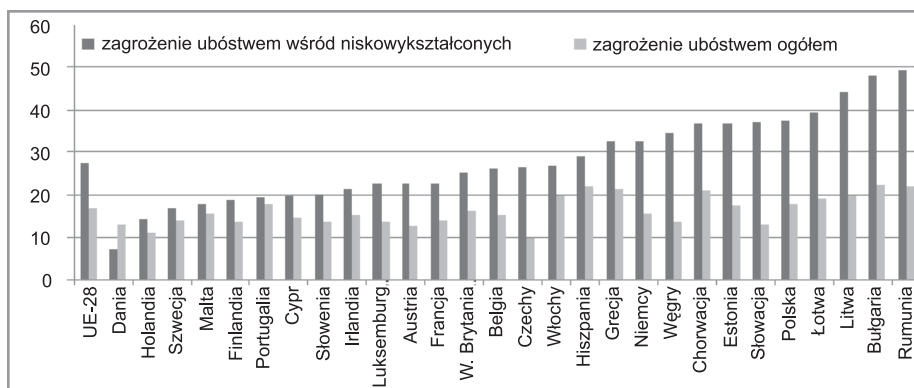
Poziom wykształcenia rodziców ma olbrzymi wpływ na poziom wykształcenia u dzieci. Można to wytłumaczyć większą możliwością finansowania edukacji dzieci czy też przekazywania im informacji o wadze procesu edukacji przez rodziców lepiej wykształconych. W badaniu brano pod uwagę 3 poziomy wykształcenia według międzynarodowej standardowej klasyfikacji edukacji (ISCED – *International Standard Classification of Education*): niski (poziomy 0–2 wg ISCED 2011), średni (poziomy 3 i 4 wg ISCED 2011), wysoki (poziomy 5–8 wg ISCED 2011)⁴. Na rysunku 2 przedstawiono strukturę ludności w wieku 25–64 według wykształcenia w podziale na te 3 poziomy, w Polsce i UE w 2011 r. (rok badania związanego z międzypokoleniowym dziedziczeniem niekorzystnych sytuacji życiowych) oraz 2016 r. (najnowsze dane). Zarówno w Polsce jak i w UE w 2016 r. obniżył się odsetek dorosłych najniżej wykształconych oraz wzrósł odsetek dorosłych z wykształceniem wyższym. Z tym, że spadek udziału dorosłych z niskim wykształceniem w UE był większy niż w Polsce, natomiast wzrost w grupie osób z wyższym wykształceniem był znacznie wyższy w Polsce. Co do osób dorosłych ze średnim wykształceniem to w UE odsetek ten pozostał na prawie nie zmienionym poziomie, a w Polsce spadł o 3 p.p.

⁴ O klasyfikacji ISCED napisano w tym opracowaniu Eurostatu: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics dostęp 19.08.2017. Poziomy 0-2 to w Polsce w 2011 roku poziom gimnazjum i niższy, 3–4: liceum i szkoła policealna, 5–8: szkolnictwo wyższe.

Rysunek 2. Struktura ludności w wieku 25-64 lata według poziomu wykształcenia w UE-28 oraz w Polsce w latach 2011 oraz 2016

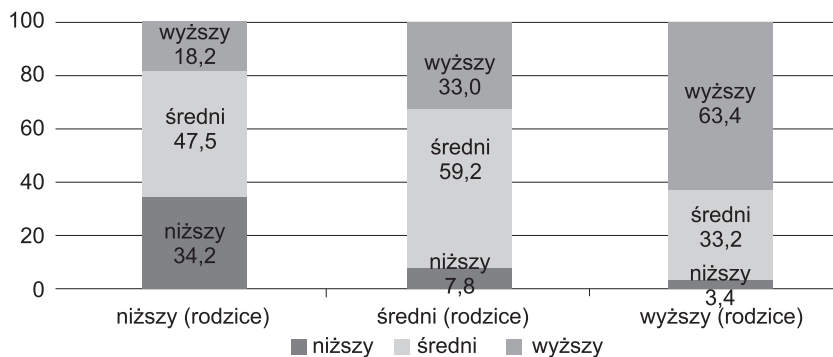
Źródło: Eurostat [edat_lfs_9903].

Rysunek 3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w grupie nisko wykształconych dorosłych w wieku 25–59 lat w porównaniu ze wskaźnikiem ogólnokrajowym w krajach UE w 2011 r. Źródło: Opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5] (dostęp: 22.07.2017)].

Poziom wykształcenia wpływa również na bycie ubogim – zagrożenie ubóstwem jest wyższe w grupie osób dorosłych posiadających niskie wykształcenie w porównaniu do ogółu dorosłych (rys. 3). Jedynie w Danii zagrożenie ubóstwem ogółem jest wyższe niż wśród nisko wykształconych. W pozostałych krajach UE zachodzi zależność odwrotna. Najwyższe odsetki zagrożonych ubóstwem w grupie z najniższym wykształceniem odnotowano w Rumunii, Bułgarii, na Litwie, Łotwie oraz w Polsce, a najniższe w Danii, Holandii, Szwecji, Finlandii i na Malcie. Średnio w UE odsetki te różnią się o ponad 10 p.p. Największe różnice występują na Łotwie, Węgrzech, Słowacji, Litwie oraz w Bułgarii i Rumunii (od 20 do ponad 27 p.p.), a najmniejsze w krajach, w których to ubóstwo jest najniższe oraz w Portugalii (1–5 p.p., –5 p.p. dla Danii). W Polsce różnica ta wynosi aż 20 p.p. – 37,7% zagrożonych ubóstwem z niskim wykształceniem w porównaniu do 17,7% zagrożonych ubóstwem ogółem.

Kolejnym analizowanym zagadnieniem z działu edukacja jest trwałość osiągnięć edukacyjnych⁵. W 2011 r. w UE-28 międzypokoleniowa transmisja osiągnięć edukacyjnych z rodziców na dzieci wyniosła 34,2% w przypadku niskiego poziomu edukacji, 59,2% dla średniego poziomu i 63,4% dla poziomu wyższego (rys. 4).

Rysunek 4. Najwyższy poziom wykształcenia rodziców według poziomu wykształcenia ich dzieci w UE w 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

Widać zatem, że im wyższy jest poziom wykształcenia rodziców, tym wyższy wskaźnik trwałości osiągnięć edukacyjnych. Pomimo tego, że wskaźnik trwałości najniższego poziomu wykształcenia stanowi najmniejszą część spośród trzech poziomów wykształcenia, to udział respondentów o niskim poziomie edukacji był znacznie (10-krotnie) wyższy wśród osób, których rodzice również legitymowali się niskim poziomem wykształcenia (34,2%) niż wśród tych, których rodzice mieli wysoki poziom wykształcenia (3,4%). Pokazuje on również wzrost ogólnego poziomu wykształcenia pomiędzy pokoleniami rodziców i dzieci.

Z tabeli 1 wynika, że w 2011 r. 54,2% dorosłych mieszkańców UE miało rodziców z niższym wykształceniem, niemal 30% z wykształceniem średnim, a 16,3% z wykształceniem wyższym. Co ciekawe, lepiej wykształceni byli ojcowie – znacznie więcej z nich legitymowało się wykształceniem średnim lub wyższym, ale w obu grupach przeważało wykształcenie niższe. Różnica między Polską a UE była znaczna – z jednej strony w Polsce zanotowano niższe odsetki rodziców z niższym wykształceniem na rzecz wykształcenia średniego, z drugiej strony rodziców z wyższym wykształceniem było również mniej.

⁵ Badany jest tzw. wskaźnik trwałości osiągnięć edukacyjnych, który definiuje się jako odsetek dzieci mających taki sam poziom wykształcenia jak najwyższy z poziomów wykształcenia rodziców. Przykładowo jeśli matka ma wyższe wykształcenie, a ojciec średnie to poziom wykształcenia rodziców jest wyższy.

Tabela 1. Poziom wykształcenia rodziców w Polsce i UE-28 w 2011 r.

Poziom wykształcenia	niższy	średni	wyższy
ojca, UE 28	59,1	27,6	13,3
matki, UE 28	66,9	24,8	8,4
najwyższy rodziców, UE 28	54,2	29,5	16,3
ojca, Polska	44,1	48,5	7,4
matki, Polska	49,4	44,4	6,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

Z posiadanych danych dotyczących poziomu wykształcenia rodziców ze względu na poziom wykształcenia ich dzieci można obliczyć tzw. iloraz szans, który pokaże zależność między poziomem wykształcenia dzieci i rodziców, a konkretnie jest to stosunek szans na niskie wykształcenie dzieci, gdy rodzice mają również wykształcenie niższe, do szans na bycie nisko wykształconym, gdy rodzice mają wykształcenie wyższe. Iloraz szans oblicza się korzystając ze wzoru:

$$\text{Iloraz szans} = \frac{\frac{P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. NIZ} = 1)}{1 - P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. NIZ} = 1)}}{\frac{P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. WYS} = 1)}{1 - P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. WYS} = 1)}} \quad (1)$$

gdzie:

$P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. NIZ} = 1)$ – prawdopodobieństwo bycia nisko wykształconym mając rodziców z wykształceniem niższym;

$P(\text{NIZ} = 1 | \text{RODZ. WYS} = 1)$ – prawdopodobieństwo bycia nisko wykształconym w przypadku rodziców z wyższym wykształceniem.

Przykładowo, wartość ilorazu szans dla Polski oznacza, że szansa na bycie nisko wykształconym mając nisko wykształconych rodziców $(0,179/(1-0,179)=0,217)$ jest niemal 13 razy większa niż szansa na niskie wykształcenie w przypadku wysokiego wykształcenia rodziców $(0,017/(1-0,017)=0,017)$.

Iloraz szans wynoszący 1 oznacza, że szanse bycia nisko wykształconym w przypadku posiadania rodziców z niskim i wysokim wykształceniem są takie same, czyli wykształcenie dzieci jest niezależne od wykształcenia rodziców. Wysokie wartości ilorazu oznaczają, że szansa na niskie wykształcenie wzrasta wraz z niższym wykształceniem rodziców. Ciekawym przypadkiem, który należałoby rozpatrzeć osobno jest Malta. Iloraz szans jest tu na dość niskim poziomie i wynosi 8, a prawdopodobieństwo posiadania niskiego wykształcenia w przypadku wysokiego wykształcenia rodziców jest bardzo wysokie i wynosi ponad 25%. Oznacza to, że związek pomiędzy wykształceniem dzieci i rodziców jest słabszy, czyli pomimo jednego z niższych ilorazu szans wśród krajów UE, wyższe wykształcenie rodziców nie daje gwarancji na nie posiadanie niższego wykształcenia przez dzieci.

Tabela 2. Zależność między niskim wykształceniem dzieci a wysokim lub niskim wykształceniem rodziców w krajach UE-28 w 2011 r.

Wyszczególnienie	Prawdopodobieństwo niskiego wykształcenia dziecka gdy rodzic ma niskie wykształcenie	Prawdopodobieństwo niskiego wykształcenia dziecka gdy rodzic ma wysokie wykształcenie	Iloraz szans
UE 28	34,2	3,4	14,7
Chorwacja	30,2	0,8	54,7
Bułgaria	38,5	1,4	45,4
Luksemburg	52,3	3,6	29,5
Włochy	50,2	3,4	28,9
Portugalia	68,4	7,6	26,2
Słowacja	14,9	0,7	25,5
Grecja	31,5	2,3	19,8
Czechy	10,8	0,6	18,9
Irlandia	39,5	3,8	16,6
Hiszpania	49,7	6,0	15,6
Wielka Brytania	16,3	1,3	15,1
Węgry	25,1	2,2	15,1
Niemcy	35,5	3,8	13,8
Polska	17,9	1,7	12,7
Cypr	34,3	4,0	12,5
Słowenia	21,4	2,2	12,2
Belgia	33,1	4,4	10,8
Litwa	10,2	1,1	10,0
Austria	29,9	4,8	8,5
Holandia	29,2	4,7	8,5
Malta	73,5	25,6	8,1
Szwecja	11,3	1,9	6,5
Francja	22,2	4,5	6,1
Łotwa	19,8	4,0	5,9
Finlandia	15,4	3,6	4,9
Dania	25,5	6,7	4,8
Estonia	13,4	3,8	3,9

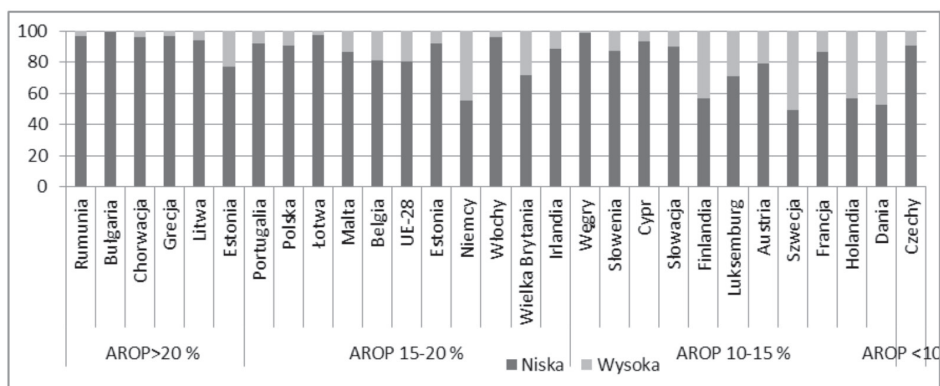
Źródło: Opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

Wartości wskaźnika trwałości osiągnięć edukacyjnych różnią się pomiędzy krajami UE. Wysokie wskaźniki trwałości niskiego poziomu wykształcenia wynoszące powyżej 40% zanotowano w 5 krajach, najwyższe na Malcie (73,5%) oraz w Portugalii (68,4%). Również w 5 krajach odnotowano niskie wartości tego

miernika, wynoszące mniej niż 15%, z najniższym na Litwie (10,2%) i w Szwecji (11,3%). Odsetek nisko wykształconych dzieci posiadających wysoko wykształconych rodziców w prawie wszystkich krajach UE jest bardzo niski, oprócz Malty (25,6%), w 8 krajach UE wynosi on poniżej 2%.

2. Zdolność do utrzymania się

Drugi czynnik badany w międzygeneracyjnej analizie transmisji nierówności to umiejętność „wiązania końca z końcem”, czyli zdolność do pokrywania kosztów utrzymania⁶. Umiejętność ta zmienia się wraz z poziomem zamożności – osoby, których dochody znajdują się poniżej granicy ubóstwa (AROP – *at-risk-of-poverty* – wskaźnik zagrożenia ubóstwem⁷), częściej zaznaczają odpowiedź negatywną na pytanie o zdolność do utrzymania się. Na rys. 5 przedstawiono wysoką lub niską zdolność do utrzymania się w 2011 r. dorosłych w wieku 25–59 lat mieszkających w krajach UE, zagrożonych ubóstwem.

Rysunek 5. Zdolność do pokrycia kosztów utrzymania wśród dorosłych (25-59 lat) mieszkańców krajów UE w podziale na wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem (AROP) w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

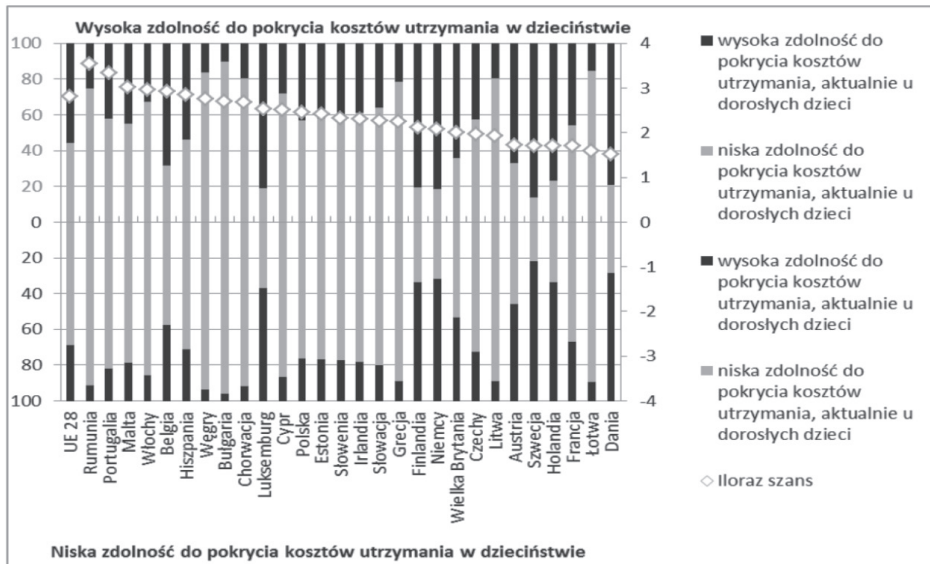
W większości krajów UE zagrożenie ubóstwem oraz niska zdolność do pokrycia kosztów utrzymania są ze sobą skorelowane dodatnio. Średnio w UE-28 80%

⁶ Niska zdolność do pokrywania kosztów utrzymania – 3 negatywne warianty odpowiedzi na pytania dotyczące zdolności do pokrycia kosztów utrzymania: „z dużą trudnością”, „z trudnością” oraz „z pewną trudnością”, a wysoka zdolność – 3 pozytywne warianty odpowiedzi: „stosunkowo łatwo”, „łatwo” oraz „bardzo łatwo”.

⁷ Wskaźnik zagrożenia ubóstwem to odsetek osób, których dochody ekwiwalentne znajdują się poniżej progu ubóstwa, czyli 60% mediany dochodów ekwiwalentnych w danym kraju.

osób zagrożonych ubóstwem zgłasza trudności z pokryciem kosztów utrzymania. Największy poziom odsetka osób zagrożonych ubóstwem, mających trudności w utrzymaniu się, zanotowano w Bułgarii, na Łotwie, w Rumunii, Grecji i na Węgrzech – ponad 97%. Natomiast w Danii i Szwecji wartość tego wskaźnika wynosi około 50%, co oznacza, że co drugi mieszkaniec tych krajów, pomimo zagrożenia ubóstwem, radzi sobie z utrzymaniem się stosunkowo łatwo, łatwo lub bardzo łatwo. Generalnie związek pomiędzy zagrożeniem ubóstwem a aktualną zdolnością do pokrycia kosztów utrzymania jest silniejszy w krajach z wyższymi odsetkami osób zagrożonych ubóstwem, co widać na rys. 5.

Wydaje się również, że odsetek ludzi słabo radzących sobie z pokryciem kosztów utrzymania jest ważnym czynnikiem, który należy brać pod uwagę przy analizie międzypokoleniowego dziedziczenia ubóstwa. Na rysunku 6 przedstawiono aktualną umiejętność dorosłych Europejczyków do pokrycia kosztów utrzymania ze względu na tę samą umiejętność ich rodziców w dzieciństwie (wiek odniesienia 14 lat). Wykres ten składa się z 2 części – na górze wykresu przedstawiono wysoką umiejętność „wiązania końca z końcem” w dzieciństwie, a na dole – niską. W obu przypadkach czarne słupki dotyczą wysokiej aktualnej zdolności u dorosłych dzieci, a szare – niskiej. Na rysunku można zaobserwować, że w 2011 r. w UE transmisja z rodziców na dzieci (obecnie dorosłe) niskiej umiejętności utrzymania się przewyższała transmisję wysokiej umiejętności utrzymania się – ta pierwsza wyniosła 68,9%, a ta druga – 55,9%. Jednakże jest to wartość średnia i występują różnice pomiędzy krajami. W przypadku 9 krajów występuje zależność odwrotna – transmisja wysokiej umiejętności przewyższa transmisję niskiej, np. w Luksemburgu 37,1% do 81,1%, czy w Niemczech 31,9% do 81,6%. Polska należy do tej pierwszej grupy krajów. Transmisja niskiej zdolności utrzymania się z rodziców na dzieci nieznacznie przewyższa transmisję wysokiej zdolności – odpowiednio 76,4% do 43,1%. Jednym z ciekawszych przypadków jest Bułgaria. Transmisja niskiej umiejętności do utrzymania się wynosiła tu ponad 95,8%, a wysokiej zaledwie 10,5%. Oznacza to, że niezależnie od tego czy w dzieciństwie rodzice radzili sobie dobrze czy źle, to dorosłe dzieci mają większe prawdopodobieństwo tego, że będą radzili sobie gorzej – ze względu na ogólny poziom zamożności kraju i duży odsetek osób zagrożonych ubóstwem, żyjących poniżej jego progu. Podobnie jest w Rumunii, Chorwacji i Grecji oraz na Węgrzech czy na Litwie. W krajach tych transmisja niskiej umiejętności utrzymania się wynosi ponad 88%, a transmisja wysokiej zdolności – od 10% do 20–25%. Na rysunku umieszczono również wartości ilorazu szans oraz posegregowano kraje od najwyższej do najniższej wartości tego ilorazu. Iloraz ten został policzony dla aktualnej niskiej zdolności do poniesienia kosztów utrzymania ze względu na sytuację w tym zakresie w dzieciństwie. Im wyższa wartość tego ilorazu tym silniejszy wpływ niskiej zdolności do pokrycia kosztów utrzymania się w dzieciństwie na obecną sytuację.

Rysunek 6. Aktualna zdolność do pokrycia kosztów utrzymania (wysoka – góra wykresu lub niska – dół wykresu) wśród dorosłych (25–59 lat) mieszkańców krajów UE w 2011 r. ze względu na tę zdolność w dzieciństwie (wysoka – czarne słupki lub niska – szare słupki) oraz iloraz szans na niską zdolność do utrzymania się (prawa oś wykresu)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu [ilc_igtp02].

W UE szansa na bycie w grupie słabo radzącej sobie z utrzymaniem jest 2,8 razy większa, gdy w dzieciństwie rodzice również sobie radzili gorzej, niż w tych rodzinach, gdzie rodzice radzili sobie dobrze. W 7 krajach UE iloraz szans był wyższy lub równy wartości średniej unijnej. W krajach z końca wykresu współczynnik kształtował się pomiędzy 1,5–1,7. Oznacza to, że w tych krajach związek między obecną sytuacją, a dzieciństwem jest słabszy – w tych krajach szansa na niższą zdolność do pokrycia kosztów utrzymania była tylko 1,5–1,7 razy większa gdy w dzieciństwie rodzice również gorzej sobie radzili, niż gdy rodzice radzili sobie dobrze.

3. Aktywność ekonomiczna

Aktywność ekonomiczna gospodarstwa domowego to na potrzeby tego artykułu sytuacja, w której dorosły respondent w wieku 25–59 lat pracuje – jest zatrudniony lub prowadzi własną działalność gospodarczą (samozatrudnienie) lub nie pracuje – są to osoby bezrobotne, na rencie lub wcześniejszej emeryturze, takie, które zamknęły własną firmę lub pracują w domu, wypełniając domowe obowiązki i zajmują się dziećmi lub innymi członkami rodziny, a także inni

bierni zawodowo (np. studenci studiów dziennych). W tej części artykułu zbadano wpływ międzypokoleniowej transmisji aktywności gospodarczej z rodziców na dorosłe dzieci. Należy jednak pamiętać, że czynnik ten zależy od wielu elementów w rzeczywistości gospodarczej, które tu nie zostaną ujęte. Przykładowo, analizujemy dane z 2011 r., więc wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą ma z pewnością kryzys finansowy, który rozpoczął się w 2008 r., a w 2011 r. jeszcze był odczuwalny dla wielu gospodarstw domowych, zwłaszcza w sferze aktywności ekonomicznej. Dlatego też w tych analizach należy zachować ostrożność i porównać dane z modułu dodatkowego z 2011 r. z wynikami podobnego badania w przyszłości (prawdopodobnie w latach 2019–2020). Obecnie można porównać wskaźniki bierności zawodowej w 2011 r. i 2016 r., obliczone dla dorosłych Europejczyków (25–59 lat) w podziale na poziom edukacji⁸. Wartość średnia dla 28 krajów UE nie zmieniła się znacząco, zarówno jeśli chodzi o wskaźnik ogółem, jak i wskaźniki cząstkowe dla niższego, średniego i wyższego poziomu edukacji. Średnio w UE nastąpił niewielki spadek wskaźnika bierności zawodowej ogółem – z 17,4% do 16,2%, największy w grupie osób z wykształceniem średnim – z poziomu 15,9% do 15,1%, wyższym – z poziomu 8,7% do poziomu 8,5% oraz niższym – z poziomu 29,9% do poziomu 29,8%. Niejako przy okazji widać tu jeszcze jedną zależność – im wyższe wykształcenie tym niższy wskaźnik bierności zawodowej. W 2011 r. najwyższe (pow. 20%) wskaźniki bierności zawodowej ogółem zanotowano w 8 krajach UE, w tym na Malcie – ponad 28%, we Włoszech – ponad 25% i w Chorwacji – ponad 23%. W grupie tych krajów znajdowała się również Polska z wynikiem 20,4%. We wszystkich tych krajach w 2016 r. nastąpił spadek wskaźnika ogółem przeciętnie o 3 p.p., największy na Malcie i na Węgrzech ok. 7 p.p. Najniższe wskaźniki zanotowano w Szwecji, Danii, Estonii, na Litwie i Łotwie – od 10%–13,1%. W 2016 r. niewielki wzrost (0,1p.p.–0,7p.p.) wskaźnika bierności ogółem nastąpił w 6 krajach – w Holandii, Estonii, Danii, Finlandii, na Cyprze i na Łotwie.

Wskaźniki bierności zawodowej w grupie z wykształceniem niższym w 2011 r. kształtowały się w granicach 18,6–43,1%, a w 2016 r. – 19,4–45,3%. Najwyższe zanotowano w 5 krajach: na Węgrzech 43,1% (spadek do 33% w 2016 r.), w Bułgarii 42,1% (wzrost do 45% w 2016 r.), w Polsce 42% (wzrost do ponad 43% w 2016 r.), na Chorwacji 41% (wzrost do ponad 45% w 2016 r.) oraz na Słowacji 40% (spadek do 35% w 2016 r.); a najniższe w Portugalii, Szwecji, Hiszpanii, Dani oraz na Cyprze, a spadek w 2016 roku w tej grupie państw nastąpił jedynie w Hiszpanii. W 13 krajach UE nastąpił wzrost wskaźnika bierności wśród osób z wykształceniem niższym (od 1,4 p.p. w Polsce do 5,4 p.p. w Finlandii).

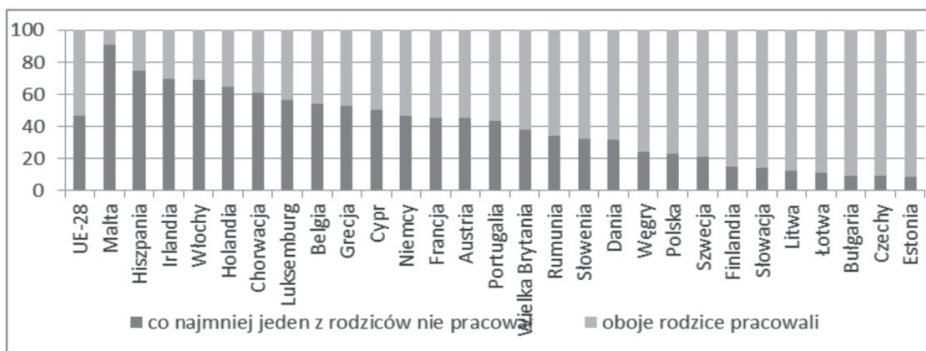
Badane wskaźniki w grupie osób średnio wykształconych kształtowały się w granicach 8,6% do 22,3%, a w grupie wysoko wykształconych od 4,2% do 13,5%. W tej pierwszej grupie w 2016 r. nastąpił wzrost wskaźnika w 10 krajach (od 0,2 p.p. we Francji do 1,7 p.p. na Cyprze i Łotwie). Natomiast w tej ostatniej

⁸ Opracowano na podstawie danych Eurostatu – tabele[lfsa_igaed] i [lfsa_pgaed]. Nie zamieszczono wykresu ze względu na dużą ilość danych.

grupie w 2016 r. w porównaniu z rokiem 2011 wzrost wartości wskaźnika nastąpił w 7 krajach (od 0,3 p.p. w Irlandii do 0,8 p.p. w Słowenii i Danii).

W Polsce wskaźniki bierności zawodowej są na jednym z wyższych poziomów zarówno dla danych ogółem (5 miejsce), jak i dla grup nisko i średnio wykształconych (3 miejsce). Natomiast dla grupy osób z wykształceniem wyższym znajdują się pośrodku stawki.

Na rysunku 7 przedstawiono odsetek dorosłych Europejczyków, którzy w 2011 r. byli w grupie wiekowej 25–59 lat, ze względu na aktywność zawodową ich rodziców (w dzieciństwie, gdy badani dorośli mieli 14 lat). Średnio w UE 46,9% dorosłych miało jednego lub dwoje rodziców niepracujących biernych zawodowo, a rodzice 53,1% dorosłych byli aktywni zawodowo. Występują jednak znaczne różnice pomiędzy krajami UE. Rozpiętość odsetka dorosłych, których rodzice nie pracowali kształtuje się w granicach od 90,7% na Malcie do niewiele ponad 8% w Estonii. W 10 krajach UE odsetek ten jest wyższy od średniej unijnej, w większości krajów odsetek ten jest niższy. Polska znajduje się właśnie w tej drugiej grupie – odsetek dorosłych Polaków, których rodzice nie pracowali wynosi niewiele ponad 23%. Zaraz za Polską znajdują się kraje takie, jak: Szwecja, Finlandia czy Słowacja, a przed Polską np. Dania, Niemcy czy Luksemburg.

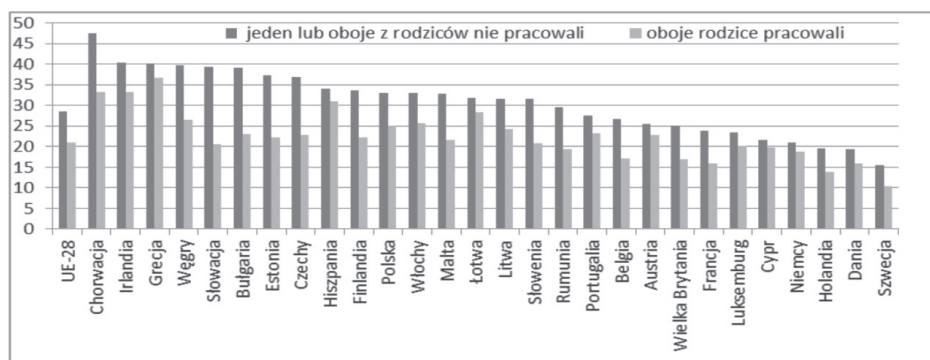
Rysunek 7. Odsetek dorosłych w wieku 25-59 lat w krajach UE w 2011 r. ze względu na aktywność ekonomiczną rodziców

Źródło: opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5] (dostęp: 22.07.2017)].

Ciekawym zagadnieniem jest transmisja bierności ekonomicznej z rodziców na dorosłe dzieci. Na rysunku 8 przedstawiono odsetek dorosłych Europejczyków, którzy obecnie są bierni zawodowo ze względu na aktywność ekonomiczną rodziców. Transmisja bierności zawodowej z rodziców na dzieci dotyczy odsetka biernych zawodowo dorosłych, których przynajmniej jeden z rodziców również był bierny zawodowo. Średnio w UE ponad 28% biernych dorosłych wywodzi się z gospodarstw, w których jeden lub dwoje rodziców było biernych zawodowo, a 21% – z rodzin aktywnych zawodowo, czyli prawdopodobieństwo bycia biernym

zawodowo jest większe dla dorosłych, którzy mieszkali w dzieciństwie z niepracującymi rodzicami. Pokazuje to również iloraz szans zaprezentowany w tablicy 3.

Wskaźniki transmisji bierności zawodowej różnią się pomiędzy krajami UE (rys. 8). Kształtują się na poziomie od 15,5% w Szwecji do ponad 47% w Chorwacji. W 17 krajach UE wskaźniki te są większe niż średnia unijna. Występują jednak znaczne różnice w obu tych odsetkach pomiędzy krajami. Przykładowo na Cyprze odsetek dorosłych biernych zawodowo, których rodzice również byli bierni zawodowo wynosi 21,6%, a odsetek biernych zawodowo dorosłych, którzy w dzieciństwie mieli aktywnych zawodowo rodziców wynosi 19,7%, a więc różnica między tymi odsetkami jest nieduża. Natomiast na Słowacji różnica pomiędzy tymi odsetkami jest największa i wynosi ponad 18 p.p. – bierni zawodowo dorośli z rodzin biernych zawodowo to 39%, a z rodzin aktywnych – 20,5%.

Rysunek 8. Odsetek dorosłych w wieku 25–59 lat o statusie biernych zawodowo w krajach UE w 2011 r. ze względu na aktywność ekonomiczną rodziców

Źródło: opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

Tabela 3. Iloraz szans na bycie biernym zawodowo w krajach UE w 2011 r. ze względu na aktywność ekonomiczną rodziców

Kraj	Iloraz szans	Kraj	Iloraz szans	Kraj	Iloraz szans	Kraj	Iloraz szans
Słowacja	2,5	Malta	1,8	Holandia	1,5	Luksemburg	1,2
Bulgaria	2,2	Belgia	1,8	Polska	1,5	Łotwa	1,2
Estonia	2,1	Słowenia	1,8	Litwa	1,4	Austria	1,2
Czechy	2,0	Rumunia	1,7	Włochy	1,4	Niemcy	1,2
Węgry	1,8	Francja	1,7	Irlandia	1,4	Grecja	1,2
Chorwacja	1,8	Wielka Brytania	1,6	Dania	1,3	Hiszpania	1,1
Finlandia	1,8	Szwecja	1,6	Portugalia	1,3	Cypr	1,1
UE-28					1,5		

Źródło: opracowanie własne na podstawie [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017)].

Podsumowując rozważania, należy zauważyć, że nie ma danych wskazujących na jednoznaczny związek pomiędzy aktywnością ekonomiczną rodziców i dzieci oraz transmisję tej aktywności między pokoleniami. W tabeli 3 przedstawiono iloraz szans bycia biernym zawodowo ze względu na aktywność ekonomiczną rodziców.

Im większa wartość ilorazu szans, tym większa szansa na bycie biernym zawodowo, gdy rodzice byli bierni zawodowo, niż gdy rodzice pracowali. Im wartość ilorazu bliżej 1 tym związek pomiędzy sytuacją ekonomiczną rodziców w dzieciństwie a obecną sytuacją dorosłego dziecka. Średnia wartość ilorazu szans w UE wynosi 1,5. Taką samą wartość zanotowano w Polsce i Holandii. Najsilniejszy związek pomiędzy biernością ekonomiczną dorosłych dzieci a aktywnością ekonomiczną ich rodziców występuje na Słowacji, w Bułgarii, Estonii oraz w Czechach, a naj słabszy – na Cyprze i w Hiszpanii.

Podsumowanie

Międzypokoleniowa transmisja niekorzystnych sytuacji życiowych, definiowana jako niski poziom edukacji, niska zdolność do pokrycia kosztów wykształcenia oraz bierność zawodowa przenoszona pomiędzy generacją rodziców i dzieci to badanie przeprowadzone w 2011 r. jako moduł dodatkowy Europejskiego badania warunków życia ludności (EU-SILC). Te trzy zmienne są związane ze sobą i są istotnymi czynnikami w analizie przyczyn ubóstwa i wykluczenia społecznego.

W UE transmisja niskiego poziomu wykształcenia z rodziców na dzieci wyniosła 34,2%, średniego – 59,2%, a wysokiego 63,4%. Prawdopodobieństwo niskiego poziomu wykształcenia jest 10 razy większe jeśli rodzice są również nisko wykształceni, niż dla rodziców z wysokim wykształceniem.

Natomiast międzypokoleniowe przekazywanie niskiej zdolności pokrywania kosztów utrzymania z pokolenia rodziców na pokolenie dzieci wynosi prawie 69% i jest wyższe od transmisji wysokiej zdolności do „wiązanania końca z końcem”, które wynosi niecałe 56%.

Jeśli chodzi o transmisję bierności zawodowej, to nie jest ona już tak jednoznaczna. Średnio w UE bierność zawodowa rodziców jest przekazywana 28,6% dorosłych dzieci. Chociaż należy tu zachować daleko idącą ostrożność, gdyż na aktywność zawodową wpływa znacznie więcej czynników płynących z zewnątrz – sytuacja gospodarcza w kraju, międzynarodowa sytuacja gospodarcza, kryzysy finansowe, poziom zamożności społeczeństwa.

Należy jednak pamiętać o tym, że drugą stroną medalu prowadzonych analiz, związanych z przekazywaniem niekorzystnych sytuacji życiowych z pokolenia rodziców na dzieci, jest transmisja tych korzystnych sytuacji i została ona również pośrednio zaprezentowana w tym artykule.

Jakie jest remedium na przekazywanie niskiego poziomu wykształcenia, niskiej zdolności do „wiązanania końca z końcem” oraz bierności zawodowej.

Z raportu OECD [D'Addio, 2007: 5] wynika, że może to być wczesna i trwała inwestycja w rodzinę – objęcie opieką najmłodszych roczników dzieci i polepszenie dostępu do edukacji dla dzieci i młodzieży. W raporcie tym podkreśla się ogromną rolę edukacji, która wpływa zarówno na status materialny jak i na zdolność do radzenia sobie z różnymi przeciwnościami losu.

Literatura

- D'Addio A.C., 2007, *Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility Across Generations?*, „OECD Social Employment and Migration Working papers”, nr 52. *Draft rozporządzenia w sprawie dodatkowych zmiennych obowiązkowych na 2019 r. odnoszących się do badania Międzypokoleniowej transmisji niekorzystnych sytuacji życiowych*, https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2017-3807410_en (dostęp: 12.08.2017).
- Eurostat – tabele [lfsa_igaed], [lfsa_pgaed], [ilc_igtp02], [edat_lfs_9903]. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2017-3807410_en (dostęp: 12.08.2017).
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R0481&from=EN> (dostęp: 15.08.2017).
- Intergenerational transmission of disadvantages statistics* http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Intergenerational_transmission_of_disadvantage_statistics&oldid=326725#cite_note-5 (dostęp: 22.07.2017).
- Klasyfikacja ISCED*, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics (dostęp: 19.08.2017).
- Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 481/2010 z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie wykonania rozporządzenia (WE) nr 1177/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącego statystyk Wspólnoty w sprawie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w odniesieniu do wykazu dodatkowych zmiennych obowiązkowych na 2011 r. odnoszących się do międzypokoleniowego dziedziczenia niekorzystnych sytuacji życiowych*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010R0481&from=EN> (dostęp 15.08.2017).

FAMILY SITUATION AND POVERTY. INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF DISADVANTAGES IN POLAND AND UE

SUMMARY

In this article intergenerational transmission of disadvantages was presented. It was conducted in 2011 as an add-hoc module of the EU-SILC. The transmission of inequalities concerned: educational attainment, ability to make ends meet, and economic activity passed down through two generations – from parents to their children, currently adults. The study covered all 28 EU countries, but the article exposes above all the results for Poland against the EU-28.

Keywords: poverty, Intergenerational transmission of disadvantages, level of education, economic activity, ability to make ends meet.